

AISTĖ PALIUŠYTĖ

Kultūros ir meno institutas, Tilto 4, 2001 Vilnius, Lietuva

EMBLEMINĖS ILIUSTRACIJOS JONUŠUI RADVILAI
(1612-1655) DEDIKUOTUOSE LEIDINIUOSE

Embleminė iliustracija – vienas iš populiariausių XVII a. pirmosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės knygos graviūros tipų. XVII a. LDK dailėi būdingos žodį ir vaizdą siejančios emblemos. Jos rėmėsi alegorinio vaizdavimo tradicija ir reiškėsi ne tik knygos mene. Emblemikai plisti Vidurio Europoje daugiausia įtakos turėjo kultūrinė Jėzuitų ordino veikla. Kontrreformacijos dailė, taip pat ir emblema, turėjo būti ne tik maloni akiai, bet ir naudinga, tai yra mokyti tikėjimo tiesų ir akivaizdžiai jomis įtikinti. Todėl Jėzuitų ordino platinamos emblemos buvo ir gana lengvai suprantamos.

Būtent tokia emblema būdinga ir XVII a. pirmosios pusės LDK didikų užsakytiems, jų dorybes šlovinantiems spaudiniams. Sparčiai vykstant visuomenės aristokratizavimui, XVII a. pirmojoje pusėje LDK gausėjo šio tipo kūriniai. Juose buvo taikomos emblemos ir labai dažnai stemos, šlovinusios kilmingąjį pagal jo herbo motyvus. Tokia heraldinė emblemos atmaina, genetiškai susijusi su viduramžių riterių devizais, išreiškė reprezentacinius vietinės bajorijos siekius, akivaizdžiai bylojo apie jos kilmingumą, dorybes ir šlovę.

LDK etmonas ir Vilniaus vaivada Jonušas Radvila, Biržų Radvilų giminės narys, evangelikas reformatas, buvo vienas įtakingiausių LDK magnatų ir vienas reikšmingiausių meno, taip pat ir knygos, mecenatų. Jis rėmė populiarėjančius literatūros žanrus ir knygos meno formas. Didikas naudojosi ne tik protestantų, bet ir katalikų spaustuvių paslaugomis¹.

Gausiai embleminėmis iliustracijomis puoštų spaudinių, dedikuotų Jonuši Radvilai, pasirodė mirus jo žmonai Kotrynai Potockai. Tai buvo prakalbos – būtina laidotuvių ceremonijos dalis.

Ištaisingos laidotuvės įvyko 1643 m. vasario 8-10 d. Vilniaus katedroje. Ta proga kunigaikštis įsakė atnaujinti katedroje palaidotų savo giminaičių katali-

---

¹ Straipsnyje nagrinėjamas tik LDK spaustuose išleistų knygų, dedikuotų Jonuši Radvilai, embleminės graviūros.

kų antkapių plokštes². Mirusiai žmonai užsakė prabangią „castrum doloris“ („skausmo tvirtovę“), puoštą inskripcijomis ir emblemomis. Amžininkas aprašė didingą ir prabangią laidotuvių apeigą:

„Tokia puikia prašmatnybe per sostinės miestą Vilnių prie kapo kunigaikščio tiarą lydėjo. Tėn atlydėtą netrukus ant tokio išmoningo ir turtingo statinio (kuris žmonių akį talentingomis emblemomis, subtiliais užrašais, puikiu ir rafinuotu išradingumu masino) iškėlė. Kas gi pasakytina apie patį monumentą, apie šiuos amžinus mirties namus, kuriuos, tokius turtingus, nors ašaromis ištikimo sutuoktinio aplaistytus, tokius brangius, sidabru ir brangakmeniais puoštus pastatė <...>“³.

Emblemos ir inskripcijos, puošusios katafalką, turėjo reikšti aukštą mirusiosios kilmę ir dorą gyvenimą, kuriuo ji pelniusi amžiną šlovę.

Laidotuvių proga Augustinas Vitunskis (Augustyn Wituński) ir Vaitiekus Cenciševskis (Wojciech Cieciszewski) pasakė prakalbas mirusiosios atminimui, kurias išleido Vilniaus akademijos spaustuvėje atskirais leidiniais, dedikuotais Jonuši Radvilai. Šie tekstai – tai simbolių ir embleminių įvaizdžių vėrinys. Būtinai čia buvo genealoginis aprašas, sudarytas iš statiškų Radvilų ir Potockių giminių portretų, nurodytos jų pareigos ir nuopelnai valstybei. Giminės atvaizdai buvo neatskiriama laidotuvių retorikos dalis. Jie išskildavo ta proga sakomose prakalbose, puošdavo patalpas, iš kurių buvo išlydimi mirusieji. Paprotys taikytas ir Jonuši labai artimoje aplinkoje: mirusio dėdės, Vilniaus kašteliono, kūnas buvo pašarvotas viename rūmų kambarių, papuoštų mirusių giminių portretais⁴. Šią tradiciją, kaip ir daugelį kitų, Lietuvos didikai tarėsi

---

² Polski słownik biograficzny. Wrocław; Warszawa, etc., 1987. T. 30, s. 210.

³ Orig.: „... ták wspaniałą pompą przez miasto stołeczne Wileńskie / do grobu Tyarę Xiążęcą prowadził / Tam przyprowadzoną przez chwilę czasu / na tak wymyślney / y bogatey architekturze / (ktora oko ludzkie dowcipnemi Emblematam subtelnemi inskripcjami / wyśmienitą á subtelną inwentią wabiła) postawił. Coż rzekę o samy monumencie / o owy wieczysty śmiertelności domie / iakoś bogaty / lubo tżami wiernego małżonka usłany / iako drogi srebrem y keynotamy upstrzony / wybudował...“ // Woysznarowicz K. J. Mausolacum na akt pogrzebowy... Katarzyny Potockiey Januszowey Radziwiłowey... wybudowane a... Januszowi Radziwiłowi... przy Pogrzebowym Akcie w Kościele Katedralnym Wileńskim Ofiarowane Roku 1643 10 Febr. Wilno : Druk. Acad. S. J., 1643, l. K₂.

⁴ Jonušo Radvilos (m. 1620) laidotuvių aprašymą pateikia Łukaszewicz J. Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie. Poznań, 1852. T. 1, s. 161-164.

perėmę iš Romos patricijų⁵. Tarp prakalbose piešiamų portretų ir tapytų atvaizdų buvo daug bendrumo: asmuo vaizduojamas ne kaip charakteris, bet kaip simbolis – luomo, kilmės, dorybės. Ir vaizdu, ir žodžiais sužetats rezgamas labai silpnai.

Prakalbų vaizdinius sieja pirmiausia prasminis ryšys, embleminiai įvaizdžiai yra tik dar viena inkrustacija, ženklas, alegorija, įsipynusi į tekstą. Jie dažnai atliepia prakalbos metaforas, plačiai išplitusias, vartotas įvairių autorių, kartu su „castrum doloris“ įvaizdžiais sudariusias turtingą laidotuvių retorikos visumą. Laidotuvių apipavidalinime ir panegirinėse iškilmių kalbose mėgta taurių, grynų medžiagų – brangakmenių, perlų, krištolo, aukso simbolika, išreiškusi tyras ir šviesias kunigaikščių dorybes. Šiuose tekstuose daug viduramžių estetikos elementų, pirmiausia žavėjimosi šviesos, švytėjimo, spindesio grožiu.

Teologijos daktaro, profesoriaus, Vilniaus akademijos Filosofijos fakulteto dekanı Cenciševskio spaudinys „Kryształ z popiołu“ („Krištolas iš pelenų“) puoštą tradicine, dažniausiai šio pobūdžio leidiniuose pasitaikančia stema⁶. Ja pradedama dedikacija Jonušui Radvilai, užsakovui ir mirusiosios sutuoktiniui. Stema vainikuojama užrašas: „Ná herb Jaśnie Oświeconych Xiążąt Radziwiłłów („Pagal šviesiausųjų kunigaikščių Radvilų herbą“). Raižinyje pavaizduotas Radvilų „Trijų trimitų“ erelis, apjuostas kaspinais apvytu vainiku. Herbinį motyvą interpretuoja ketureilis:

*Leci Orzeł ku niebu ozdobydami piory,
Sławá Orlá pobudza Trąbámi do gory.
Nigdy, nigdy ten Orzeł látác nie przestánie,
Poddmie sławá Trąbámi, choć wiátrow nie stánie⁷.*

(Plasnoja į dangų erelis puošniomis plunksnomis, / šlovė erelį trimitais ragina aukštyn. / Niekada, niekada šis erelis skraidyti nepaliaus, / šlovė papūs trimitais, nors vėjai nurims.)

Ta pačia proga pasirodžiusi Augustino Vitunskio panegirika „Tyra wieczności“ („Amžinybės tiara“) irgi puošta heraldine graviūra⁸. Ji tokia pati kaip

⁵ Woysznarowicz, 1643, I. F₂.

⁶ Leidinio egzemplioriai saugomi Lietuvos nacionalinėje (B lenk. I/643), Vilniaus universiteto (III 10770) bibliotekose.

⁷ *Cieciszewski W.* Kryształ z popiołu ukazany przy początku pogrzebu... Katarzyny z Potoka Radziwiłłowej. Wilno: druk. Akademiej Soc. Jesu, 1643, I. A₂.

⁸ Leidi io egzempliorius saugomas Mokslų Akademijos bibliotekoje (L-17/41).

ir Ceciševskio leidinyje, skiriasi tik apvado ornamentas. Raižinio motyvą interpretuoja eilės:

*Szczęsne Kolumny, y Centaury srogie,
Przyniosł Pálemón zá Kleynoty drogie.
Litewskim kráiom, á RADZIWIHOWIE,
Orlá czarnego z Tyárą ná głowie,
Więc Trąby w pierśiách; czuley Strázy wzorem
Máią w Oyczyźnie, idąc Marsa torem,
Y bystro pátrzą, y brzmią głośno sławą
Wszelkich godności, máią cenę práwą.*

(Palaimingus Stulpus ir rūsčius Kentaurus / atnešė Palemonas kaip brangius herbus / Lietuvos kraštams, o Radvilos – / juodą Erelį su tiara ant galvos, / taipgi trimitais krūtinėje, budrios sargybos pavyzdį / rodo tėvynėje, eidami Marso keliu, / ir akylai stebi, ir aidi garsiai šlove / visokeriopus garbės, pelnydami deramą vertę.)

Kur kas gausiau emblemomis iliustruotas Vilniaus akademijos auklėtinio Kazimiero Jono Vaišnoravičiaus (Kazimierz Jan Wojsznarowicz) ta pačia proga išleistas „Mausolaeum na akt pogrzebowy“ („Mauzoliejus laidotuvėms“)⁹. Tai vienas ankstyviausių pasižymėjusio laidotuvių oratoriaus ir prakalbų vadovo „Orator polityczny rożnym aktom pogrzebowym służący“ („Politinis oratorius įvairiems laidotuvių aktams“) autoriaus spaudinių. Jonušui Radvilai skirtoje prakalboje Vaišnoravičius dėsto pagrindines leidinio intencijas: kunigaikščiui, patyrusiam žmonos mirtį, kaip „paties širdies pamato griūtį“ („ruinę samego fundamentu serdecznego“), jis tarsi architektas stato paminklą, mauzoliejų, simbolizuojantį šlovės amžinumą. Proginame spaudinyje labai ryškūs glorifikaciniai, panegiriniai siekiai.

Kazimiero Jono Vaišnoravičiaus „Mauzoliejus“ – tai išplėstinės sandaros kūrinys, kur po dedikacijų ir prakalbų eina prozinė genealoginė panegirinė dalis, pavadinta „Pogrzebowy splendor“ („Laidotuvių spindesys“). Kaip įprasta, čia išskaičiuojami Radvilų ir Potockių giminės nariai, vardijami jų nuopel-

---

⁹ Leidinio egzemplioriai saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje (III 10885), Nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje (Biblioteka Narodowa, XVII. 4.442 adl; 4.402).

nai valstybei, aukštinamos dorybės. Tekstas inkrustuotas istorinėmis aliuzijomis, alegoriniais ir embleminiais vaizdiniais. Radvilų genealogija baigiama Jonušo valdžios (*Autoritas*), nuolaidumo (*Clementia*), narsos (*Fortitudo*), išminties (*Sapientia*), nuolankumo (*Humilitas*), Tėvynės meilės (*Amor Patriae*), budrumo (*Vigilantia*) išaukštinimu. Kotrynos Potockos paveiksle vyrauja pamaldumo, galeistingumo, ištikimybės idėjos. Šeimos santarvė išreiškia Mantujos kunigaikščio Frederiko Gonzagos emblemos įvaizdžiu – dvi rankos, išnirusios iš debesų, ir lema: „*In aeternum durabunt*“ (Amžiams išliks). Kazimieras Jonas Vaišnoravičius aktualizuoja: viena ranka – debesyse, kita – žemėje, „*Sicine amara separas mors?*“ („Ar taip karčioji atskiri, mirtie?“)¹⁰.

Vis dėlto panegirikoje vyrauja ne mirties, o amžinybės simboliai. Kunigaikščio šlovės nepabaigiamybė aukštinama eiliuotoje teksto dalyje, pavadintoje „DOM RADZIWIŁOWSKI“ („Radvilų giminė“) ir „GODNOŚĆ RADZIWIŁOWSKA“ („Radvilų garbė“). Ją sudaro 8 emblemos su inskripcijomis ir jas interpretuojančiomis eilėmis. Raižiniuose vartoti plačiai paplitę tradiciniai vaizdiniai ir heraldikos motyvai. Graviūros atliktos ne vieno meistro ranka.

Pirmoji Kazimiero Jono Vaišnoravičiaus leidinio emblema vadinasi „DOM RADZIWIŁOWSKI Zawsze Jasny“ („Radvilų giminė visada šviesi“). Graviūros rėmas sukomponuotas iš angelų galvučių, centre sujungtų lapų ir žiedų pyne. Emblemos viduryje – erelis, panarinęs galvą į laukinės rožės žiedą pievoje. Tokie pat žiedai įpinti ir į rėmo vainiką. Gėlės motyvas siejasi su Kazimiero Jono Vaišnoravičiaus „Pogrzebowy splendor“ („Laidotuvių spindesys“) minėtu romietišku papročiu skirti mirusiajam laukines rožes. Motyvas savo kilme turi ryšio ir su žmogaus bei augalo tapatinimu XVII a. plačiai skaitytose Ovidijaus „Metamorfozėse“. Pats Jonušas Radvila, apverkdamas sesers Halškos mirtį, yra vartojęs moters gėlės ir gyvenimo sodo metaforas. 1626 m. lapkričio 9 d. laiške motinai iš Slucko jis rašė: „Mano mylima sesuo, *Rožė* daili ir protinga, iš šio gyvenimo sodo ankstyvos mirties į dangišką *Rojų* <...> tikrai yra nunešta“¹¹.

Raižinyje už debesies pusiau pasislėpusi saulė primena amžinąją šlovės šviestą laikinai pritemdžiusį mirties liūdesį. Susimąstymą reiškia ir galvą nuleidusio erelio gestas. Šis kilnus paukštis – populiarus heraldinė aliuzija. Romėnų literatūros tradicijoje jis garbintas dėl gebėjimo pažvelgti į saulę ir neapakti nuo jos

¹⁰ Woysznarowicz, 1642, 1. I₂.

¹¹ Orig.: „<...> *Siostra moja kochana, ROZA slicznorozumna z ogroda swiata tego przez smierc tę doczesną, do RAIU niebieskiego* <...> pewnie iest zaniesiona“. Jonušo Radvilos laiškas motinai iš Slucko 1626 11 09. AGAD. AR. Dz. V. Tėka 15. Koperia 177. Nr. 27.

šviesos. Moto atliepia būtent šią mintį: „*Semper aemula solis*“ („Visada besivaržanti su saule“). Eilės išryškina tamsos ir šviesos, mirties ir gyvenimo kaitos, dorybės nemarumo idėjas.

Tolesnės emblemos „DOM RADZIWIŁOWSKI Godnościami Świetny“ („Radvilų giminė garbe garsi“) vaizdas įkomponuotas stačiakampyje su keturiais angelais kraštuose, viena ranka laikančiais herbinius Potockių giminės skydus, kita – plonų, smulkių vynmedžio lapelių vainiką. Moto skelbia: „*Generum tot nexa nitoribus*“ („Susipynusi su tokiu skaičiumi kilmingų genčių“). Raižinio centre – genealoginis Radvilų medis su ereliais ant šakų. Jo šonuose glaudžiasi mažų medelių pora – vėl populiaru aliuozija į sutuoktinius, susijusi su Ovidijaus „Metamorfozių“ motyvais. Vienas medelių – palinkęs, su nukirsta ir nudžiūvusia šaka – primena netektį. Medžio motyvas toliau plėtojamas eilėse, stebimasi jo kilnia rūšimi: augalas nokinąs auksinius vaisius, prilygsta kedrams, populiarioje pasaulietinėje simbolikoje reiškiantiems jėgą, kilnumą, krikščioniškoje tradicijoje – nekintamą grožį, didybę bei pastovumą. Vaišnoravičiaus eilėse kedras ženklina Radvilų garbę ir išmintį. Kedrą keičia palmės įvaizdis. Niekada nemetanti lapų ir visada puošianti ta pačia žaluma, ji, anot Plutarcho, tinkama pergalei vaizduoti, reiškia triumfą ir šlovę. Čia palmė – Radvilų šlovės, herojiškumo ir jėgos ženklas. Tarp tokių kilnių medžių buvęs įskiepytas ir Kotrynos Potockos. Eilės baigiamos ūmiu šios metaforos virsmu:

... drzewo to Niebieskie
Było / porwane w niem wkráie Anielskie /
Przeto między niemi /
Wszcepione / nie w ziemi.

(Dangiškas tai medis / Buvo, / pagrobtas, žinau, į angelų kraštus, / Vadina si, tarp jų įskiepytas, / ne žemėje.)

„DOM RADZIWIŁOWSKI Wszędzie sławny“ („Radvilų giminė visada šlovinga“) – tai vienintelė signuota emblema. Graviūros apačioje yra įrašas: „Basilio Omel: scul“. Emblemą išraižė Bazilijus Omelanovičius (Omelanowicz), žinomas XVII a. Vilniaus auksakalys, dirbęs amatų darbus valdovo ir didikų užsakymu¹². Raižinį rėmina stilizuotas akanto lapų ornamentas. Rėmas tai-

¹² Apie Bazilijaus Omelanovičiaus darytas regalijas žr. jo laišką Vitebsko vaivadaui, b. v., b. d., AGAD, AR, Dz. V. Teka 242 c. d., Nr. 10847, p. 1.

syklingo, beveik simetriško kontūro, tiksliais štrichais nužymėtos apimties. Tai vienas plastiškiausių emblemu serijos ornamentų.

Graviūroje išraižyta šarvuoto riterio figūra – labai dažnas XVII a. Vidurio Europos emblemikos kilmingojo įvaizdis. Riteris žvelgia į savo atšvaitą vandenyje. Atspindys veidrodyje, anot Cezario Ripos (Cesare Ripa) ikonologijos, reiškia tiesą ir savęs pažinimą. XVII a. Vidurio Europoje pažinti save – tai pažinti ne tik savo prigimtį, bet ir vaidmenį giminės bei valstybės istorijoje. Testamente Kristupas Radvila rašė apie būtinybę „pažinti save pačius: kokios žmogiškos prigimties, kokius jus Dievas iš savo gailėstingumo matyti norėjo, kokie Dievui, kokie Tėvynei, kokie savajai giminei, draugams ir tarnams pasirodyti turi“¹³.

Vaišnoravičius plėtoja kilmės, rango ir nuopelnų pažinimo motyvus. Graviūroje riteris vaizduojamas kalno, apaugusio kedrais ir simbolizuojančio valdžią bei miesto mūrų, ženklinančių kraštus, po kuriuos Radvilų garsas pasklides, fone:

*Widziałżeś aby ziemia iaki miałá
Plác / ná ktorymby sławá nie zábrzmiała
RADZIWIŃSKA. Jaśnie oświeconych
Xiążąt / tą zorzą zdáwna zapalonych.*

(Matei, kad žemėje būtų kokia nors victa, / kurioje nesuskambėtų šlovė Radvilų, šviesiausių kunigaikščių, / šios aušros nuo seno nutviektų.)

Didikas žvelgia į savo šlovę ašarų atspindyje:

*Ale co to iest: skąd się cien zawiia /
Przy twych splendorách: co zá thren wybiia
Apollo ná swey lutni, zkąd się snuią
Łzy / ktore Tobie żał z smutkiem funduią.*

(Bet kas tai: iš kur šešėlis driekiasi, / tau spindint: kokią raudą skambina / Apolonas savo liutnia, iš kur plūsta ašaros, / kuriomis tave skausmas su liūdesiu vaišina.)

---

¹³ Orig.: „Znać potym samych siebie: czym są z natury ludzkiej, czym ich zaś Bóg z miłosierdzi swego mieć chciał i jakimi za to przeciwko Bogu jakimi przeciw Ojczyźnie, jakimi przeciw domowi swemu, przyjaciolom i sługom stawić się mają“. Testament Krszysztofa Radziwiłła hetmana polnego litewskiego // Augustyniak U. Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim. Warszawa, 1992. S. 144.

Tolesnė emblema prasideda antrašte: „DOM RADZIWIŁOWSKI W Domach Jaśnie Oświeconych Naświetnieyszy“ („Radvilų giminė tarp šviesiausių jų giminių puikiausia“). Graviūros rėme akanto lapų ornamentas virsta vos atpažįstama manieristine grimasa. Raižinio centre – šarvuotas riteris tvirtovės interjere, traktuotame labai sąlygiškai: plytų eilių sienos su nedideliais langais, grindų plokščių kvadratai, išbrėžti tolygiai, be perspektyvos. Lubos pažymėtos kaip ant grindų nusileidžiantis skliauto lankas. Čia, hierarchiškai išskirtoje interjero zonoje, vaizduojami šeši identiški portretiniai žymiausių XVI a. pirmosios pusės Lietuvos magnatų, susigiminiavusių su Radvilomis, medalionai bei skiriamieji herbų ženklai. Eilėmis piešiamas Radviloms artimų didikų dorybių paveikslas pagal kai kuriuos heraldinius motyvus:

*Márs / Cnych KORECKICH godzien zewsząd,
Tu SAPIEZINSKA strzala dolatuie
Niebios: KISZCZANSKA tu się męžność snuie.
Tu WICZNIEWIECKICH, tu OSTROWSKICH
Xiążąt: POTOCKICH tu zacność doyrzała. / chwałą
Tu inne Domy w iedno się skupiły
Z RADZIWIŁEM się zpowinnowáciły.*

(Marsas, / Koreckių dorybių vertas, iš visų pusių / čia Sapiegų strėlė pasiečia / padanges. Kiškų čia narsa sklinda, / čia kunigaikščių Višneveckių ir Ostrovskių, / čia Potockių garbė brandi. / Čia kitos giminės šlove išvien susitelkė, / su Radvila tarpusavyje įsipareigojo.)

Eilės baigiamos Kotrynos Potockos dorybių šlovinimu: jos prilyginamos neblėstančiam dangaus šviesulių spinduliavimui.

Emblemos „Godność Rádziwiłowska nigdy nie przerwana“ („Radvilų garbė niekada nesiliaujanti“) rėmas – manieristinis grimasų ir kremzlių ornamentų (*knorpelwerk, ochrmuschelwerk, Auricular style*) derinys. Raižinio viduryje, tarp dviejų kolonų, atsiveria sąlygiškas interjero skliautas. Jis gaubia stalą su Žemės rutuliu ir žmogaus figūra šalia; tai tradicinis fortūnos įvaizdis. Žemės rutulyje išraižyta karūna, kelios valdžios buožės, tarp jų ir etmono, toliau pakamario raktas, kitoje juostoje – vyskupo infula ir kardinolo kepurė; tai vis pareigų, kurių Radvilos yra pasiekę Lietuvos ir Lenkijos Respublikoje, atributai. Likimo vingriai keičia valdžios ženklus, bet garbė išlieka pastovi.

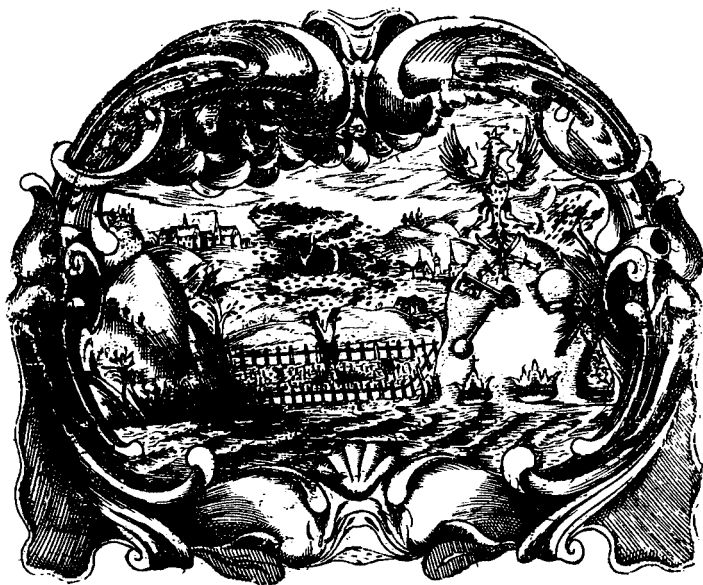

*Pátrzayże Orle bystrolotny śmieie /
Jákci się godność zá godnością ścieie.
Nie trzebác czekác słońcá z promieniámi
Swemi nápásiesz oko iásnościámi.*

(Žiūrėk gi, ereli greitaskrydi, drąšiai, / kaip pareigos su pareigomis vienija-
si. / Nereikia laukti saulės spindulių, savais šviesuliais akį paganyši.)

Inskripcija glauštai išreiškia mintį: „*Semper tibi vertitur honor*“ („Visada į
tave atsigrėžia garbė“).

Tolesnė eiliuoto teksto dalis pavadinta: „Godność Rádziwiłowska ustáwicz-
ną wielkością sławna“ („Radvilų garbė pastovia didybe garsi“). Rėmo orna-
mentas dar neįprastesnis – tai gausi akanto lapų, kremzlių, kriauklių, grimasų

1 pav. Emblema iš K. J. Woysznarowicziaus „Mausolacum na akt pogrzebowy“. 1643. Vario
raižinys

ir „šermuonėlio“ motyvų pynė (1 pav.). Raižinio viduryje atsiveria keliaplanis peizažas, nepastebimai peraugantis į rėmą ir su juo susiliejančias. Prasminis emblemos centras – „Trijų trimitų“ erelis, tupintis ant aukštos uolos ir siekiantis debesis.

*Wzbileś się wysoko /
Nie dojrzyś cie oko.
Tylko się Chwały twoiey nápátrzą obłoki /
Słońce się z niey nácieszy / nie nasz kray głęboki.*

(Išsiveržei aukštai, / nepasieksi tavęs akis. / Tiktai į tavąją šlovę prisižiūrės debesis, / Saulė jais prisidžiaugs, ne mūsų kraštas tolimas.)

Uloje pažymėtos karūnos, vyskupo infula, pakamario raktas, valdžios buožės, kanclerio antspaudas, sukryžiuoti kardai. Visi šie ženklai – šlovės aukštumų pamatas. Aplink uolą – „nasz świat mały“ („mūsų mažas pasaulis“) – upės, sodas su medžiu, kurio lapija virsta „šermuonėlių“ ornamentu:

*... śliczne ráie
Do siebie cię wzywáią: tobie się poddáie.
Pátrz / drzewo wysokie
Ná nim twe szerokie /
Cny Orle / skrzydło sobie / bezpiecznie usiędzie /
U zielonym gałęziom / miłem gościem będzie.*

(... puikūs rojai / tave kviečia pas save, tau atsiduoda. Žiūrėk: / aukštas medis, ant jo tavo, / Kilnūs Ereli, / sparnas sau /saugiai nutūps, / ant žalių šakų / maloniai svečiuosis.)

Tolumoje regėti miesto bokštai, schemiškas Vilniaus peizažas: Katedros siluetas, Trijų kryžių kalnas. Radvilų erelis kaip amžinos šlovės simbolis iškyla virš nepaliamajai tekančių upių, vėtrų plėšomų medžių, audrų griaunamų bokštų.

Tolesnė eiliuoto teksto dalis – „GODNOŚĆ RADZIWIŁOWSKA Wszystko Przechodzi“ („Radvilų garbė viską viršija“). Raižinio rėmo angelų sparnai virsta akanto vingiais, pereina į plokščią kremzlinį siluetą, transformuojasi į metrinį grotelių ir „šermuonėlių“ ornamento ritmą. Miesto bokštus jungiančios arkados centre – aukštai ant stulpo iškilęs šarvuotas riteris su „Trijų

trimitų“ erelio skydu. Anot C. Ripos ikonologijos, ant kolonos stovinti figūra simbolizuoja šlovės didingumą (*sublimis gloria*). Šis įvaizdis neseniai prieš tai buvo aktualizuotas ir Zigmanto III Vazos kolonoje Varšuvoje. Embleminėje graviūroje ant stulpo pavaizduoti svarbiausi žemiškos valdžios ženklai – karaliaus karūna, etmono buožė, kanclerio antspaudas, pakamario raktas. Eilėse plėtojamas stulpo ir kolonos įvaizdis, kuris įvardijamas kolosu, aukštai į dangų riterį iškėlusiu, saulei paaukotu, vienu iš septynių pasaulio stebuklų, Efeso bažnyčia, „*bo wielkiey pobożności w nim się wzor wydaie*“ („nes didelio pamaldumo pavyzdys jame matyti“). Tai „niekada nepaimta Parizijų tvirtovė“, Babilono mūrai, Nilo piramidė. Debesy virš stulpo reiškia netekties liūdesį, kilusį kartu su mintimis apie visa naikinantį laiką, kuriam nepavaldus tik amžinybės statinys:

*Smutek przebija, naksztalt słońca pod chmurami.
Lecz te wszystkie z czasem się cuda obalają:
Ledwie pamięcią naszych wieków dopędzają:
A tu baczę wieczności coś zbudowanego,
Nic się nie lęka czasu wszystko niszczącego.*

(Liūdesys prasiveržia kaip saulė pro debesis. / Bet tie visi stebuklai per laiką suyra, / vos mūsų laikus atmintimi pasiekia, / o čia matau kai ką amžinybei pastatytą, / niekas nesibaido visa griaušančio laiko.)

Emblemos „*GODNOŚĆ RADZIWIŁOWSKA* Niebieską sławna iasnością“ („Radvilų garbė dangiška šviesa garsėjanti“) aprėminime „šermuonėlių“ taškais dengta grimasa virsta dviem simetriškomis, plokščiomis, lygiai štrichais dekoruotomis kremzlėmis, o šios – gaivalingais, riebiais „liežuviais“, nuklojuisiais grimasų kaklus, pagaliau pastarosios susipina su akanto lapais, išaugusiais iš dangiškos ugnies šešėlių gelmės. Tai labai svarbus ženklinis šio spontaniško ornamento motyvas. „Teismo diena jį iškels aikštėn, nes jį pasirodys ugnimi ir ugnis ištirs, koks kieno darbas“, – rašė Paulius Pirmame laiške korintiečiams (1 Kor 3, 13). Šis biblinės simbolikos motyvas – išimtinis emblemų serijoje.

Raižinyje pavaizduotas erelio skrydis į dangų – tradicinis Dievo duotos valdžios įvaizdis – labai populiarus dvaro emblemikoje, pasitaikęs Rudolfo II istoriko Jakobo Tipocijaus (Jacob Typotius) ir Joachimo Kamerarijaus (Joachim

Camerarius) rinkiniuose¹⁴. Tėn erelis žvelgė į saulę, o jį lydinti os lemos bylojo: „*Deo et caesari*“ („Dievui ir imperatoriui“) bei: „*Per tela per ignes*“ („Per ginklus, per ugnį“). Vaizdinys susijęs su antikiniu *apotheosis* (*Consecratio*) papročiu, plačiai žinomu XVII a. dvaro aplinkoje: tikėta, jog valdovo palaikus sudeginus ant laužo, erelis jo sielą nunešdavęs į dangų¹⁵.

Jonušui Radvilai skirto leidinio emblemoje epoteozinis motyvas papildytas kilmės ir šlovės ženklais: erelis siekia prie debesų pririštos dangiškos karūnos:

*Patrz iáko Orzeł bystro pod oblaki
Piozem się niešie; lubi kray wysoki:
Dochodzi lotem z spuszczoney korony
Z niebieskiey strony.*

(Pažvelk, kaip erelis greitai po debesimis / sparnais plasnoja; jis mėgsta aukštumą, / pasiekia skrydžiu iš dangiškų kraštų / nuleistą karūną.)

Kilnūs is paukštis iškyla virš miesto mūrų bei kupolų, palikdamas apačioje trigubą karūną:

*... Mija Buławy: nie ślada na tobie
Smiertelna Mitro, ná twe iásne rogi
Nie zspucza nogi.
Cnych Xiążąt Orzeł gardzi ziemią naszą,
Nieba go sobie zniewalaćie waszą,
Z obłokow dziwnie tśniąciąsię koroną...*

(Praeina valdžios, neapsistojas pas tave / mirtingoji mitra, ant tavo šviesios galvos / nenuleidžia kojų. / Garbingųjų kunigaikščių erelis niekina mūsų žemę, / palenkite jį sau, dausos, savo / iš debesų nuostabiai spindinčia karūna...)

Raižinyje pavaizduoti padangių šviesuliai: saulė, pusmėnulis – mirties ir liūdesio ženklas – taip pat žvaigždės. Eilėse plėtojamos jų reikšmės:

---

¹⁴ *Typotius J. Symbola varia diversorum Principum...* Prague, 1602. T. 2, Nr. 16; *Camerarius J. Symbolorum et emblematum ex volatilibus et insectis.* Norymberga, 1596. T. 3, Nr. 4.

¹⁵ *Paprocki B. Pharos sarmatica, 1633; Chrościcki J. Sztuka i polityka: Funkcje propagandowe sztuki w epoce Wazów 1587-1668.* Warszawa, 1983. S. 54.

*Y twoia Cnotá cnych Potockich Coro
Do Gwiazd się świetnych ztąd kwapiła skoro,
Nie mogła ziemia, zatrzymać iey sobie,
Ku swey ozdobie.
Orzeł ci drogę pod obroty złote
Skrzydłem ukazał, a Gwiazdy twą Cnotę
Jedną koroną zwabiły w swe kráie...*

(Ir tavo dorybė, garbingųjų Potockių dukterie, / puikių žvaigždžių link iš
čia greit nuskubėjo, / negalėjo jos žemė sau pasilaikyti, / savo puošmenai. /
Erelis tau kelią po aukso skliautais / sparnu parodė, o žvaigždės tavo dorybę /
viena karūna suviliojo į savo kraštus...)

Paskutinė emblema – tai kulminacinė Jonušo Radvilos ir jo mirusios žmonos dorybių glorifikacija. Jos trinarė sandara išreiškia aukščiausią kunigaikščio apoteozę. Moto teigia: „*Nic nietrwa Orzeł o zácność ziemską gdy ma niebieską*“ („Nesivaiko erelis žemiškos garbės, nes turi dangišką“).

Panegiriško leidinio intencijos prislopina grėsmingos mirties vaizdinius, tokius reikšmingus XVII a. laidotuvių literatūroje. Čia nėra tradicinių mirties simbolių – kaukolės, giltinės pjovėjos ar karsto, apdengto balta drobulė, – labai dažnų tokio pobūdžio leidiniuose. Kartojasi motyvai, susiję su būsimu atgimimu, amžinuoju gyvenimu. Tai nudžiūvusi šaka gyvame medyje, mėnulis, debesys šalia vėl pasirodančios saulės.

Glorifikaciniai motyvai vyrauja ir dar vienoje Jonušui Radvilai dedikuotoje K. J. Vaišnoravičiaus panegirikoje – „*Parentalis Splendor*“ („Protėvių spindesys“) ¹⁶. Dauguma embleminių leidinio įvaizdžių perimti iš karinės aristokracijos tradicijos.

Knygos Riterio motyvai kartojasi visose leidinio emblemose ¹⁷. Jos frontispisas užsakytas garsiam XVII a. vidurio Vilniaus graveriui Konradui Getkei

---

¹⁶ Literatūroje skirtingai nurodomas knygos išleidimo laikas. K. Estreicheris pažymi 1647 m. datą (Bibliografia Polska. Stulecie XV–XVIII. T. 33, s. 231). K. Čepienė, I. Petrauskienė mini 1643 metus (Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai, 1576–1805. Vilnius, 1975. P. 150).

¹⁷ Bajoro, kaip kario, riterio, įvaizdis buvo ypač populiarus XVII a. LDK dailėje, taip pat ir Biržų Radvilų dvare. Kelios Biržų ir Dubingių kunigaikščių kartos ėjo aukščiausias karo vadų pareigas. Pats Jonušas Radvila (1612–1655) 1646 m. privilegija tapo lauko etmonu, o 1653 m. – didžiuoju etmonu.

(Konrad Götke), dirbusiam didikams, taip pat ir Vladislovui Vazai¹⁸. Šio dailininko gebėjimas savarankiškai vartoti embleminius įvaizdžius, gera vario graviūros technikos kokybė lėmė jam prestižinius užsakymus. Vilniaus akademijos spaustuveje K. Getkė specializavosi kurdamas titulinus lapus.

Jonušui Radvilai dedikuoto leidinio frontispise graveris įkomponavo mauzoliejų, t.y. įvaizdį, susijusį su anksčiau aptartu K. J. Vaišnoravičiaus spaudiniu. Statinio motyvas perimtas iš Adriano mauzoliejaus rekonstrukcijos, pateiktos Žako Lauro (Jacques Lauro) albume „Antiquae urbis splendor“ („Antikinio miesto spindesys“. Roma, 1628)¹⁹. Tai triaukštis statinys. Pirmame tarpsnyje arkadų nišose vaizduojami žemiškos, pasaulietinės ir bažnytinės valdžios ženklai. Vietoj arkadų antablemento – inskripcija: „*Hic mihi splendor honoris*“ („Štai man garbės spindesys“). Virš užrašo – įvairiais instrumentais grojančių muzikantų figūros, populiarioje pasaulietinėje simbolikoje reiškiančios laimę, šiuo atveju – suteikiamą žemiškos valdžios. Mauzoliejaus antro tarpsnio nišose – liepsnojančių širdžių motyvai, reiškia tikėjimo karštį ir pamaldumą. Pasukutinės pakopos centre – saulės motyvas, po juo – inskripcijos: „*Haec Virtutis Lumina nostra*“ („Čia mūsų dorybės šviesa“). Visą statinį vainikuoja kupolas su dvejų angelų figūromis, laikančiomis Potockių herbą (*Piława*).

Paminklas įkomponuotas sodo, reiškiančio rojų, palaimintųjų buveinę, siešios namus, fone. Nors jame augantys kiparisai yra gedulo ženklas, bet kartu jie reiškia ir dorybės tvirtumą, o už jų simetriškai išdėstyti fontanai – nemirtingumą bei amžinąjį gyvenimą. Virš mauzoliejaus, ant postamento, kurį užpildo spaudinio pavadinimas, - šarvuoto riterio figūra su „Trijų trimitų“ ereliu. Jos apačioje, šiek tiek aukščiau statinio, simetriškai įkomponuoti stalas su bažnytinės bei pasaulietinės valdžios ženklais ir palapinė su karo amunicija. Aplink centrinę riterio figūrą keliomis eilėmis išdėstyti sėdį Radvilų giminės atstovai. Trumpos inskripcijos ir atributai žymi jų vardus bei pareigas. Fone regimi miesto mūrai su žymiausių XVII a. pirmosios pusės valstybės magnatų herbais.

Architektūriniai frontispiso motyvai, ko gero, raizyti pagal pavyzdį; juose jaučiama erdvė. Centrinė, genealoginė, dalis, greičiausiai paties K. Getkės sumanyta, komponuota lygiomis eilėmis, be perspektyvos, hierarchiškai išskiriant

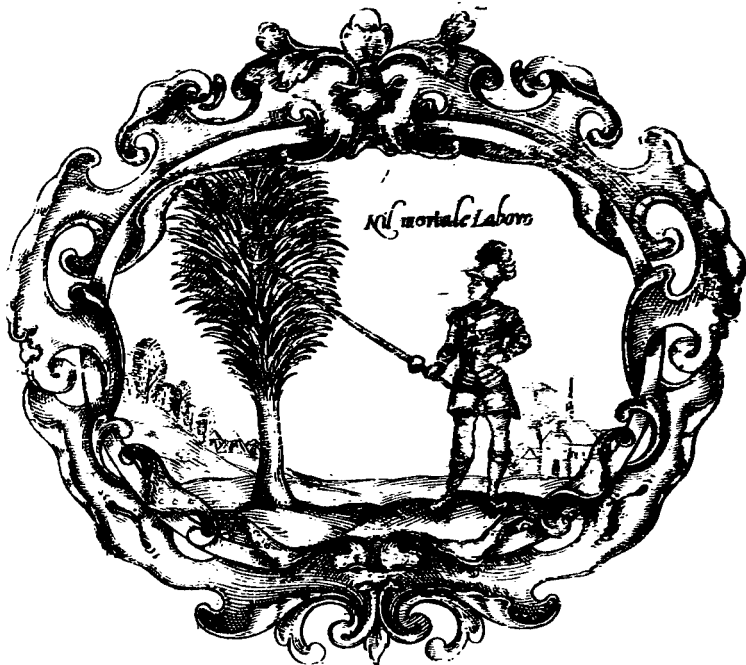
---

¹⁸ Frontispisas publikuotas: *Bednarska J. Z dziejów polskiej ilustracji panegirycznej I połowy XVII w. Problematyka formalna // Rocznik Historii Sztuki. T. 16 (1987), s. 114.*

¹⁹ *Bednarska J. // Rocznik Historii Sztuki. T. 16 (1987), s. 119.*

centrinę – kunigaikštį žyminčią – riterio figūrą. Šitoks skirtingų vaizdinių sistemų susidūrimas XVII a. pirmosios pusės LDK embleminėje graviūroje yra dažnas reiškinys, nulemtas ne tik vietinės ikoninio komponavimo tradicijos, bet ir emblemos, kaip vaizdą ir žodį jungiančios struktūros, simbolinių intencijų.

FACTA RADIVILLIANA Immortalia.

2 pav. Emblema iš K. J. Woysznarowicziaus "Parentalis Splendor". 1643. Vario raiziny.
Aut. Bazilijus Omelanovičius

Eiliuotoji spaudinio dalis prasideda antrašte: „FACTA RADIVILLIANA Immortalia“ („Radvilų darbai nemirtingi“). Po ja nedidelė emblemėnė graviūra kontūriniam kremzliniam apvade įkomponuota riterio su špaga figūra giraitės ant kalno, karo palapinių ir miesto statinių fone (2 pav.). Didikas liečia palmės žiedą, ženklinantį jėgą, kilnumą, nemirtingumą ir triumfą:

*Sed quid paratos, ire per ardua
In mille palmes, praelia spiritus
Accendo? nil mortale tentat
Perpetuis celebris triumphis.*

(Bet kam aš, atžala, kurstau sielą, / pasiruošusią eiti per tūkstančius sunkių kautynių? Joks mirtingas dalykas nevilioja / nuolatiniiais iškilmingais triumfais.)

Raižinio moto byloja: „*Nil mortale Laboro*“ („Nieko mirtingo nedarau“).

Graviūros stilius artimas signuotam Bazilijaus Omelanovičiaus darbui iš K. J. Vaišnoravičiaus „Mauzoliejaus“. Tai to paties auksakalio sukurta emblemė.

„FACTA RADIVILLIANA Semper Illustria“ („Radvilų darbai visada švytintys“) iliustracijoje pakartotas frontispiso motyvas. Šarvuotas riteris su kardu, skydu ir „Trijų trimitų“ herbu stovi tarp stalo su pasaulietinės bei bažnytinės valdžios ženklais ir palapinės su kario apranga bei ginkluote. Iš debesų išnyrantys dangiški trimitai skelbia: „*semper illustris*“, „*semper gloriosus*“ („visada švytintis“, „visada šlovingas“). Eilėse interpretuojamos *virtus* ir *honor* sąvokos, aukštinama Radvilų giminės šlovė, mirčiai priešpriešinamas amžinasis gyvenimas, netekties šešėliui – dorybės šviesa.

Emblemėnis raižinys atliktas ne Omelanovičiaus, bet kito graverio. Jo motyvų traktavimas sąlygiškesnis, apimties modeliavimas minimalus, o piešinys labiau sukaustytas.

„FACTA RADIVILLIANA Semper Ardua“ („Radvilų darbai visada aukštai išskylantys“) emblemėnėje graviūroje karo palapinių fone išraižytas riteris, atsirėmęs į karo trofėjus ir panarinę galvą. Tai poilsio ir susimąstymo gestas: „*Hoc mihi sola quies*“ („Čia man vienintelis nusiramimas“). Emblemą, matyt, išraižė Bazilijus Omelanovičius.

„FACTA RADIVILLIANA Semper Felicia“ („Radvilų darbai visada sėkmingi“) pabaigia eiliuotąją panegirikos dalį. Graviūros centre iš kitų figūrų

masteliu išsiskiria šarvuotas riteris. Jis stovi priešais gausią ginkluotų raitininkų kariuomenę. Viršuje, schemiškai pažymėtuose debesyse, – astraliniai simboliai: Šaulio žvaigždynas, valdomas Jupiterio, Tauro žvaigždynas – Veneros ir Liūto – Saulės. Saulė, anot astrologinių Renesanso vaizdinių, susijusi su galia ir valdžia, suteikia monarchui tinkamą temperamentą. Jupiteris, ekspansijos ir gilaus jausmo planeta, reiškia religingumą ir didybę. Inskripcija trumpai nuskako graviūros prasmę: „IPSO FAVENTE POLO“ („Pačiam dangui laiminant“).

Panegirikoje Radvilų didybė išreiškiama plačiai paplitusiais, daug erudicijos nereikalaujančiais, greitai įtikinančiais įvaizdžiais. „Facta Radivilliana“ („Radvilų darbai“) yra embleminės struktūros kompozicija, kur šviesos, grožio ir dorybės idėjos išreikštos įtaigiomis vaizdinių konkretybėmis, o jas papildo inskripcijos ir epigramos.

Dar vienas graviūromis puoštas Jonušui Radvilai dedikuotas leidinys pasirodė 1651 m. Johano Roisnerio (Johan Reusner) spaustuviėje. Tai Valentino Tilono (Valentino Thilo) panegirika „Salutatio Celsissimi principis ac domini, domini Janusii Radzivilii“ („Aukščiausiojo vado ir valdovo Jonušo Radvilos pasveikinimas“), išleista etmono pergalės prieš kazokus proga²⁰. Titulinis knygos lapas papuoštas mažyte emblema – tulpių žiedais su inskripcija: „PAN-DUNTUR SOLE BENIGNE“ („Dosniai skeidžiasi saulėje“). Tai aluzija į XVII a. paplitusį valdovo-saulės įvaizdį. Jis buvo gyvas ir Jonušo Radvilos dvare – paties kunigaikščio išreikštas viename laišku tėvui: „Gerai žinau, kad didis vyras ne sau ir ne tik saviesiems gyventi turi, bet kaip saulės šviesulys amžiname judėjime visatos labui“²¹. Valentino Tilono dedikacija, kurioje vartojami saulės ir kitus upeliukus maitinančios upės įvaizdžiai, atliepė šias universalistines didiko iliuzijas.

Dedikacija pradedama heraldiniu raižiniu: „Trijų trimių“ erelio herba, vainikuotą kunigaikščio kepure, iš vienos pusės laiko grifas, o iš kitos – liūtas. Visi šie motyvai – tradiciniai heraldiniai. Valentino Tilono epigramoje aiškinami graviūros motyvai:

---

²⁰ Leidinio egzempliorius saugomas Nacionalinėje Varšuvos bibliotekoje (Biblioteka Narodowa. XVII.3.3814 adl).

²¹ Orig.: „non nescius enim sum virum magnum non sibi nes suis modo vivere debere, sed ut solem in perpetuo motu universitatis gratia“. Jonušo Radvilos laiškas Kristupui Radvilai iš Koidanovo, 1623 06 08. AGAD. AR. Dz. IV. Teka 15. Koperta 176. Nr. 12.

*Fulcrum scire cupis Regnorum, Regis, et Orbis?
 RADZIVILLADUM Signa vetusta docent.
 Mens AOVILAE prudens adsit: pectusque LEONIS
 Invictum: GRYPHI sancta vigilque fides.
 His constat fulcris Regnorum splendor, et orbis:
 Principis his constat gloria summa Viri.*

(Atramas trokšti žinoti Valstybių, Karaliaus, Pasaulio? / Radvilų senieji ženklai moko: / Tebūnie ten erelio protas guvus, Liūto narsa / nenugalima, Grifo šventa ir budri ištikimybė. / Šiomis atramomis laikosi Valstybių ir Pasaulio didingumas, / tuo laikosi aukščiausia Vyro šlovė.)

II

IANVSSIVS RADSIVIL,

Λωγρ

RIVVS IVS DANS ALIIS:

DA IVS SANIS RIVVLIS.

RIVVS IVS ALIIS DANS Radzivilius Heros

Est: sive bellum, sive rexerit pacem.

Hinc civis, milesq; simul: sed & horridus hostis

Iustissimi virtute Principis felix,

Id rogat, atq; Duci Tanto, unâ voce, procurat:

DA IVS diu malrumq; SANIS RIVVLIS.

V. THILO.

Kelių puslapių dedikaciją baigia emblema (3 pav.). Augalų lapų, vaisių ir kaukių ornamentas juosia ovalą, kuriame pavaizduotas vėjų ir audrų blaškomas laivas – žmogaus gyvenimo alegorija. Centre iškilusi kolona su širdies ženklu viršūnėje simbolizuoja dieviškąją būtį kaip pasaulio ašį. Moto byloja: „REBUS MALIS DES ET BONIS CONSTANTIAM MIHI DEUS“ („Sunkioje ir geroje padėtyje duok man, Dieve, ištvermės“).

1653 m. Jonušo Radvilos lėšomis Kėdainių spaustuvėje buvo išleista „Kniga nobažnistės krikščioniškos“, sudaryta iš giesmyno, pamokslų, maldų ir katekizmo. Knygos pasirodymas

3 pav. Emblema iš Tilono "Salutatio". 1651. Vario raizinyš

sutapo su Vilniaus vaivados pareigų suteikimu Jonuši Radvilai. Stepono Jaugelio Telegos dedikaciją „Ant herbo kunigaikščio Jo Mylistos“ puošė heraldinė emblema. Antitetinę piramidinę kompoziciją kuria pasikartojantys didesnio ir mažesnio mastelio heraldiniai motyvai. Prasmės požiūriu išskirtas Jonušo Radvilos herbas įkomponuotas centrinėje stemos ašyje ir piramidės pagrinde. Jis išryškintas ir masteliu. Mažesnis karūnuoto erelio motyvas, iškilęs ant „tuščių šarvų“ paaukštinimo, vainikuoja visą kompoziciją. Erelį, struktūros pamatą, ašį, vainiką, papildė simetriškai komponuojamos grifų figūros, reiškiančios jėgą ir ištikimybę. Akanto lapai skleidžiasi nuo herbo į kraštus. Erelio bei grifų sparnų vėduoklės atkartoja šį išcentrinį judesį. Lankstūs, tiršti autoriaus štrichai, lengvas medžiagos valdymas papildė galios raišką raižinyje. Eilės prie raižinio – pirmas šio žanro bandymas lietuvių kalba. Tai vienas retų atvejų LDK raštijoje, kai lietuviškai aukštuoju stiliumi buvo kreipiamasi į mecenatą²². Retorinės eilių figūros sustiprina raižinio išraiškos patosą.

Kaip matome, Jonuši Radvilai dedikuotuose leidiniuose buvo plačiai taikoma embleminė iliustracija, taip pat ir heraldinė jos atmaina. Graviūrų atlikimo kokybė buvo labai nevienoda. Daugiausia dėmesio skirta vaizdo atpažįstamumui, jo prasmės akivaizdumui. Dažnai išplečiama eiliuotoji dalis, aiškinanti ir interpretuojanti tekstą. Kartu praturtinamos ir emblemos įvaizdžių prasmės, iškalbingesni tampa nesudėtingi graviūrų motyvai.

Embleminės graviūros sustiprino reprezentacinį Jonušo Radvilos užsakytų leidinių pobūdį. Jos puošė knygą, o kartu alegoriškai perteikė didiko kilmės, rango, dorybės ir šlovės idėjas. Įkomponuotos dedikacijos pradžioje ar pasikartodamos didelėje knygos dalyje, jos sureikšmino leidinio užsakovą, sustiprino panegirikos įtaigą.

Įteikta 1996 m. sausio mėn.

---

²² Dedikacija itin vertintina grynai dėl kalbos. Apie tai yra rašiusi R. Koženiauskiene (Prakalbos ir dedikacijos. Vilnius, 1990. P. 38). Studijoje taip pat kartu su raižiniu publikuojama teksto fotokopija.

AISTĖ PALIUŠYTĖ
EMBLEMATIC ILLUSTRATIONS IN THE EDITIONS,
DEDICATED FOR JONUŠAS RADVILA (1612-1655)

Summary

Jonušas Radvila, the hetman of Lithuanian Grand Principality and the voivode of Vilnius was one of the most ambitious art as well as books Maecenas of the first half of the seventeenth century in LGP. The great part of his ordered editions were occasional panegyrics. They were decorated by emblematic illustrations, which were very popular and were used in the books of the first half of the seventeenth century in LGP. The heraldic emblems, glorifying the Maecenas of that book according to the motives of his coat of arms, were very often used in the books, ordered by Jonušas Radvila. These emblems were genetically connected with the medieval devices and expressed the representative aims of a noble.

The heraldic engravings were first used in the dedications for Jonušas Radvila in the panegyrics: „Kryształ z popiołu“ by W. Cieciszewski (Vilnius, 1643) and „Tyra wieczności“ by A. Wituński (Vilnius, 1643), issued on the occasion of his wife Kotryna Potocka funeral. Emblematic engravings also decorated „Mausolaeum na akt pogrzebowy“ by K. J. Woysznarowicz (Vilnius, 1643) and „Parentalis Splendor“ by the same author (Vilnius, 1647?). „Salutatio“ by V. Thilo (Karaliaučius, 1651) – an edition issued on the occasion of the victory of the hetman against Cossacks was also decorated by emblematic engravings. The dedication of S. Jaugelis Telega in „Kniga nobažnistės krikščioniškos“ (Kėdaiiai, 1653) was begun by a magnificent heraldic engraving.

The motives of emblematic engravings, their origin as well as the relation with the text, interpreting the picture are analysed in the article. The quality of the engravings was very unequal. The greatest part of attention was paid to the traditionalism of the motives, the recognition of the signs and the manifestness of the sense. It was often digressed from the trinomial structure, characteristic to Western academic literary emblem. The rhymed part of an emblem, explaining and interpreting a picture was often extended. At the same time the senses of the emblematic images were enriched and the simple motives of engravings became more rhetorical.

The emblematic engravings intensified the representative character of the editions, ordered by Jonušas Radvila. They decorated a book and allegorically conveyed the ideas of the origin, rank, morals and glory of a noble. The ones, arranged in the beginning of the dedication or repeated in the large part of the book, have made the manifestation of the Maecenas more visible and intensified panegyric suggestion.